

Samuel Cambel a jeho zbierky folklórnych naratívov v kontexte výskumu ľudovej prózy na Slovensku¹

Katarína Žeňuchová

Kľúčové slová: Samuel Cambel, dialektológia, folkloristika, terénny výskum, nárečový text, ľudová prozaická tradícia

Key words: Samuel Cambel, dialectology, folkloristics, field research, dialectal speech performance, folk prose tradition

The present article is dedicated to the dialectological research of the linguist Samuel Cambel with a special regard to his collection of original dialectal folk narratives from Eastern and Central Slovakia. The author considers Cambel's works as well as other published or archived materials concerning the author and the time in which he worked. She demonstrates the significance of Cambel's dialectological research for establishing the base of collection of the folk oral tradition. Taking into consideration the philosophical, historical and social development in Slovakia, the author highlights the scientific qualities of Cambel's collecting activities. She evaluates the qualitative and quantitative aspects of his collection of dialectal texts and in this way stresses its significance for the modern folkloristics. The paper aims to draw attention to the collecting activities of several dialectologists that have not been exposed yet. Those scholars who were not folklorists collected numerous folk narratives while making research in the linguistic field.

Problematika zberateľskej činnosti dialektológov, ktorí ako pramenný materiál pri výskume nárečí využívali folklórne skladby rozličných žánrov, je v dejinách slovenskej folkloristiky dobre známa. Aj napriek tomu musíme konštatovať, že pri štúdiu dejín slovesnej folkloristiky pociťujeme absenciu systematickejšieho pohľadu na zberateľské aktivity tzv. neprofesionálnych či neapriórnych folkloristov prelomu 19. a 20. storočia.²

¹ Príspevok vznikol v rámci grantového projektu Vega 2/6145/27 *Ľudová prozaická tradícia na východnom Slovensku v období konštituovania profesionálnych vedeckých disciplín – národopisu, jazykovedy, historiografie a literárnej vedy.*

² Takí zberatelia, ktorí sa vo svojej bádateľskej činnosti primárne nevenovali zbieraniu folklóru, sa v dejinách slovenskej folkloristiky označujú ako *neškolení, amatérski, neprofesionálni* či *neapriórni* zberatelia ľudovej slovesnosti. Z nášho pohľadu je azda najvýstižnejší atribút *neapriórni*, lebo ich zberateľská práca a ich terénny výskum, pri ktorom sa im podarilo zapísať folklórne texty, nebol primárne folkloristický.

Rozvoj vedeckého záujmu o skúmanie nárečí v jednotlivých regiónoch Slovenska prebieha takmer súčasne so záujmom o artefakty ľudovej kultúry. Na časovej osi môžeme tento proces zaradiť do kontextu 19. a začiatku 20. storočia. Mnohí jazykovedci a etnológovia či historici slovenskej folkloristiky už viackrát upozornili na blízky vzťah folkloristiky a dialektológie (Štolc 1969: 484–492; Palkovič 1981: 6–7). Obidve vedné disciplíny v dnešnom ponímaní majú spoločný predmet záujmu – styčným bodom je človek ako tvorca a nositeľ istého typu kultúry a jazyka. Folkloristika skúma útvary slovesnej kultúry na rozličných úrovniach; dialektológia sa zameriava na jazyk – nárečie, v ktorom sa tieto zložky národnej kultúry realizujú. Dôležitosť vzťahu dialektológie a folkloristiky si uvedomujeme hlavne pri výskume ľudovej slovesnosti v regionálnom kontexte, pretože hranice kultúrnych celkov zvyčajne korešpondujú s hranicami jednotlivých nárečových skupín. Vo všeobecnosti si nemožno predstaviť úspešnú prácu etnológa, etnografa či folkloristu bez toho, aby poznal nárečie regiónu, v ktorom sa výskum realizuje. Spoločný predmet výskumu i metódy práce sú však len formálnym prejavom spomínaného medzidisciplinárneho vzťahu. Oveľa dôležitejšia je obojstranná spolupráca folkloristov a lingvistov pri teoretickej interpretácii faktov.

Názorové tendencie dialektológov na využívanie folklórnych prejavov pri výskume nárečia sa vo vývinovom procese rôznili. V počiatočnom štádiu rozvoja dialektológie, ktoré je predmetom nášho výskumu, sa bádatelia domnievali, že všetky folklórne žánre sú vhodným prameňom na výskum nárečí. Postupne sa však ukázalo, že niektoré z nich nie je možné primerane využiť pri skúmaní nárečia, lebo pod vplyvom zdroja šírenia, ako sú napríklad ľudové kalendáre alebo knihy ľudového čítania, prijímali množstvo neľudových, nadnárečových a nepôvodných jazykových prvkov. Z dialektologického hľadiska sú menej hodnotné veršované a rýmované útvary ľudovej slovesnosti pre ich petrifikovanú strofickú, rytmickú a jazykovú štruktúru. Takými sú napríklad piesňové žánre, rečňovanky, vyčítanky a parémie.

V dejinách jazykovedy môžeme nájsť viacero dialektológov, ktorí pre potreby analýzy jazyka niektorého z regiónov Slovenska, zapísali bohaté kolekcie folklórnych textov (F. Šujanský, F. Houdeka, O. Broch, V. Hnaťuk, I. Verchratský, I. I. Sreznevský, J. Sabov a ďalší). Zhromaždený materiálový fond v závislosti od stanovených cieľov výskumu im slúžil buď ako východiskový materiál pri poznávaní nárečí – S. Cambel, O. Broch, F. Houdek, alebo zámery ich výskumu boli širšie, teda nielen jazykovedné, ale aj folkloristické a etnografické, napríklad ciele výskumných ciest V. Hnaťuka či I. Verchratského a I. I. Sreznevského.

Ak komplexne sledujeme prácu dialektológov staršieho obdobia, ale aj terénne výskumy dialektológov 20. storočia, môžeme pozorovať viacero úrovní napĺňania medziodborovej spolupráce dialektológie a folkloristiky. Vzťah fol-

kloristiky a dialektológie v období druhej polovice 19. storočia a začiatku 20. storočia, v období utvárania profesionálnych základov týchto vedných disciplín však nemožno chápať v intenciách moderného ponímania interdisciplinárnej spolupráce. Veď napríklad Samo Cambel, Olaf Broch alebo iní lingvisti obohatovali pramennú základňu folkloristiky v dôsledku spoločného predmetu výskumu dialektológie a folkloristiky. Inú úroveň nadobudla medzidisciplinárnosť v práci jazykovedca Antona Habovštiaka či Konštantína Palkoviča. Popri dialektologickom výskume v teréne spoznávali aj tradičnú ľudovú slovesnú tvorbu. Námety z ľudovej rozprávačskej tradície, ktoré počas dialektologických výskumov zaznamenali, sa stali východiskom pre ďalšie umelecké a estetické stvárnenie. Úsilie dialektológa Jozefa Nižnanského, ktorý sa venoval vinohradníckej terminológii z jazykového hľadiska, spolupráca dialektologičky Adriany Ferencikovej pri spracovávaní nárečovej terminológie v *Etnografickom atlase Slovenska* (EAS 1990) či lingvistický výskum Jána Doruľa (Doruľa 1982: 92–97; 1985: 264–267; 1987: 226–230; 1990: 120–129) zameraný na historickú vrstvu lexiky v ľudovej slovesnej tvorbe posúva kooperáciu lingvistov a folkloristov na úroveň moderného poňatia interdisciplinarity.

V našich úvahách o využívaní dialektologických zápisov na poli folkloristiky sa opierame najmä o priamy terénny výskum realizovaný Samuelom Cambelom v regióne východného a stredného Slovenska v rokoch 1892–1905. Zozbierané nárečové texty z východného Slovenska S. Cambel pripravil do tlače a uverejnil ako nárečovú prílohu dialektologickej monografie *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov* (Cambel 1906). Tvori ju 122 rozprávání zo všetkých regiónov východného Slovenska (zo Spišskej, Šarišskej, Abovskej, Zemplínskej a Užskej stolice) a z pohraničných slovensko-poľských a slovensko-ukrajinských oblastí. Cambelova nárečová zbierka zo stredného Slovenska obsahuje 115 súvislých prozaických textov zapísaných v stredoslovenských nárečiach. Súbor stredoslovenských textov S. Cambel zamýšľal využiť pri príprave ďalšej časti dialektologickej monografie venovanej stredoslovenským nárečiam. Podlomené zdravie a predčasná smrť (18. decembra 1909) mu to neumožnili. Zbierka 115 stredoslovenských textov, žiaľ, zostala v rukopisnej podobe. Je uložená ako súčasť rukopisnej pozostalosti S. Cambela v Archíve literatúry a umenie SNK v Martine.

Cambelove zbierky slovenskej ľudovej prózy môžeme považovať za jeden z najstarších súborov autentických prozaických textov, ktoré môžu bádatelia využiť ako materiálú základňu pri štúdiu ľudovej prózy z historického hľadiska. Prvá najstaršia kompaktná zbierka ľudových prozaických žánrov vznikla vďaka aktivitám štúrovskej generácie v 40. rokoch 19. storočia. Druhým najstarším súborom je práve zbierka Samuela Cambela z prelomu 19. a 20. storočia, tretí vývinový prierez ústnej prozaickej tradície prezentuje tzv. wollmanovská zberateľská akcia (1928–1942). Chronologicky štvrtá zbierka textov ma-

puje už súčasný stav ľudového rozprávania a buduje sa od polovice 60. rokov 20. storočia na Katedre etnografie a folkloristiky Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave v spolupráci s Ústavom etnológie SAV (Hlôšková 2005: 357).

Na základe vyššie uvedených skutočností možno povedať, že Cambelove zbierky ľudovej prózy premostujú zberateľské aktivity štúrovskej romantickej generácie v 19. storočí, ktoré sú vydavateľsky i teoreticky pomerne podrobne spracované, so zbierkami tzv. wollmanovského zberu, ktoré boli publikačne sprístupnené v rokoch 1993–2004 pod názvom Slovenské ľudové rozprávky 1–3 (Filová – Gašparíková 1993; Gašparíková 2002, 2004).³ Z hľadiska použitých metód pri práci v teréne a cieľov Cambelovho výskumu môžeme túto fázu zberateľstva pokladať za odbornú. Exaktne zapísané folklórne texty spĺňajú všetky požiadavky kladené na vedecky fixovaný pramenný materiál.

Na margo vydavateľskej praxe predošlého romantického obdobia sa Samo Cambel kriticky vyjadroval vo svojich jazykovedných dielach (Cambel 1887; Cambel 1903), ale aj vtedy, keď bol Uhorskou etnografickou spoločnosťou v roku 1889 zvolený za spravodajcu pre jej slovenský odbor. 11. januára 1890 na tomto fóre predniesol kritiku vydání slovenských ľudových piesní J. Kollára a ľudových rozprávok P. Dobšinského a A. H. Škultétyho. Prednáška bola publikovaná v maďarskom a v nemeckom jazyku. V našej práci využívame dostupnejší nemecký preklad Cambelovej prednášky. V nej Samo Cambel hovorí: „Vom ethnografischen, sowol, als auch vom philologischen Standpunkt sind Kollár's Sammlungen höchst unzuverlässig“ (Cambel 1891: 18–21). S. Cambel kritizuje nespoľahlivosť Kollárových piesní ako prameňa etnografických a lingvistických výskumov. V monografii *Slováci a ich reč* pripomína slabú stránku zberateľskej a vydavateľskej metódy ľudových rozprávok v romantickom období: „...pripovedky [(Škultéty – Dobšinský 1880–1883) – pozn. K.Ž.] neboly zapisované z počutia, z úst ľudu, a preto v ich jazyku nezrači sa spravodlivý jazyk ľudu, ale *jazyk patričného intelligentného podavača*“ (Cambel 1903, 234–235). Toto Dobšinského vydanie slovenských ľudových

³ Všetky zozbierané texty sú archivované v Etnologickom ústave SAV v Bratislave v osobitnom archívnom fonde. S odstupom polstoročia vyšiel trojväzkový výber z textov wollmanovského zberu, ktorý na vydanie pripravila Viera Gašparíková a Božena Filová (Slovenské ľudové rozprávky. 1. Západné Slovensko. Výber zápisov z rokov 1928–1947. Zapisali poslucháči Slovenského seminára Univerzity Komenského pod vedením prof. PhDr. Franka Wollmana. Ed. B. Filová, V. Gašparíková. Bratislava : Veda 1993. 767 s.; Slovenské ľudové rozprávky. 2. Stredné Slovensko. Výber zápisov z rokov 1928–1947. Zapisali poslucháči Slovenského seminára Univerzity Komenského pod vedením prof. PhDr. Franka Wollmana. Ed. a ved. red. V. Gašparíková, výber a poznámky pripravila B. Filová. Bratislava : Veda 2002. 1075 s.; Slovenské ľudové rozprávky. 3. Východné Slovensko. Výber zápisov z rokov 1928–1947. Zapisali poslucháči Slovenského seminára Univerzity Komenského pod vedením prof. PhDr. Franka Wollmana. Ed. a ved. red. V. Gašparíková, výber a poznámky pripravila B. Filová. Bratislava : Veda 2004. 872 s.).

rozprávok vníma ako tendenčné: „Sbierka Dobšinského... nie je bez tendencií, a pre túto tendenčnosť, málo ceny má pre vedecké ciele“ (Cambel 1903: 235).

Z uvedeného jasne vyplýva, že Samo Cambel v ľudovej slovesnej tvorbe videl prameň vedeckého skúmania pre viacero vedných oblastí. Uvedomoval si, že presne a odborne zapísané nárečové texty poskytujú široké možnosti pre dialektologicky ale aj folkloristicky zamerané výskumy. Hoci Samo Cambel získané texty ľudovej prózy využil iba ako východisko pri koncipovaní práce o slovenských nárečiach, prepracovaná metodológia a presnosť jeho záznamov v súčasnosti ponúka široké možnosti pre moderný folkloristický, religionistický či kulturologický výskum.

Metodológia i požiadavky na odborne fixovaný folklórny prameň sa menili v závislosti od teoretického ponímania folklóru. Postupne sa však vo folkloristike ustálil systém požiadaviek fixovaného folklórneho prameňa; zdôrazňovala sa predovšetkým presnosť a vernosť záznamu v nárečovej podobe bez akýchkoľvek úprav (Leščák – Sirovátka 1982: 92–111) Kritérium verného záznamu vystupuje do popredia už v počiatočných fázach výskumu ľudovej slovesnosti. Tieto kritéria zdôrazňovali v Nemecku bratia Grimmovci už začiatkom 19. storočia. V našom priestore požiadavku neporušenej formy folkloristického záznamu po prvýkrát sformoval už v 40. rokoch 19. storočia Samuel Reuss, no v zberateľskej praxi nebola až do 80. rokov 19. storočia systematicky dodržiavaná (Dzubáková 1976: 437–441; Gallo 1969: 5–83).

Koncom 80. a začiatkom 90. rokov štúrovskú generáciu vystriedala nová skupina vzdelancov (A. Kmeť, J. L. Holuby, Š. Mišík, F. Šujanský), ktorí postupne začali uplatňovať zberateľskú metódu neštylizovaného, exaktného zápisu ľudovej skladby.

Pri porovnaní Cambelovho spôsobu zápisu so zápismi jeho generačných súputníkov, treba upozorniť na niektoré zaujímavé skutočnosti. Andrej Kmeť, ktorého síce historici slovenskej folkloristiky zaraďujú ešte do mytologického prúdu, vyžadoval záznam folklórneho textu v pôvodnej nárečovej podobe. Pri zbere folklórneho materiálu v hontianskom regióne nie vždy uvádza aj meno informátora, od ktorého podanie získal, lokalitu a sociálne postavenie informátora (Kmeť 1893: 22). Prírodovedec J. L. Holuby počas svojich výskumov v ľudovom prostredí zapisuje meno informátora a zachytáva aj známe varianty textu. Nepublikoval však vždy doslovné záznamy textov, ale použil iba ich subjekty, resp. text ľudovej skladby voľne prerozprával. L. Holuby upozorňuje čitateľov svojich rozprávání, že na rozprávkach nezanechal svoj podiel, lebo všetko pochádza z úst ľudu. Jeho zápisy nie sú presné práve preto, lebo najprv si vypočul rozprávania od svojich respondentov a až potom ich „napochytre“ načrtnol na papier a po večeroch prepisoval do osobitných zošitov. (Holuby 1896: Úvod). Pri niektorých záznamoch uviedol aj poznámky dotýkajúce sa ekológie – života ústne tradovaných prejavov, najmä príležitostí, pri ktorých sa

slovesná tvorba ľudu interpretovala (napríklad priadky), ako sa udržovala, či zanikala a pod. (Mjartan 1958: 64).

Zberateľská činnosť Samuela Cambela sa často porovnáva s dielom kňaza a cirkevného hodnostára Štefana Mišíka. Pri terénnom výskume postupoval podobne ako Samo Cambel – realizoval priamy terénny výskum, pasportizoval zozbieraný materiál, vďaka čomu sú jeho zápisy cenným folkloristickým materiálom. V súvislosti s lingvistickým výskumom treba pripomenúť aj zberateľskú prácu jazykovedca a katolíckeho kňaza z Rajca Františka Šujanského. Z nášho pohľadu je dôležité upriamiť pozornosť na to, že František Šujanský zbieral, publikoval a analyzoval rozličné žánre ústnej ľudovej slovesnosti. Popri zbierke parémii zozbieral aj ľudové rozprávania prevažne zo stredného a severozápadného Slovenska. F. Šujanský získané rozprávania publikoval prevažne v Katolíckych novinách a na stránkach Slovenských pohľadov. Pôvodné rozprávania štylisticky i tematicky upravoval. Často archaizoval jazyk orálneho textu, dotváral ornamentálnosť štýlu, pripájal úvodné a záverečné formuly a všetky publikované texty aj spoľahlivo opatril didakticko-náučnou pointou, čo nám dovoľuje pokladať jeho úpravy za autorské zásahy do pôvodných textov rozprávání.

Detailná pasportizácia získaného materiálu nebola u Sama Cambela vecou náhody, hoci v tomto období ešte nebolo samozrejmosťou zapisovať údaje o rozprávačovi a presne lokalizovať miesto zápisu. Samo Cambel si napriek tomu veľmi dobre uvedomoval ich dôležitosť. V svojej monografii *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov* na strane 201 preto kritizuje niektorých zberateľov, že nezaznamenávajú presnú lokalizáciu zápisu: „Sberatelia často podávajú svoje práce pod všeobecným názvom: zo Spiša, zo Šariša, zo Zemplína apt. Kto z toho zmudrie?“

S. Cambel však pri všetkých dialektologických poznámkach uvádza dôsledne meno rozprávača, jeho pôvod (ak rozprávač pochádza z inej lokality, uvádza, odkedy už býva v sledovanej dedine), dátum a miesto zápisu. Sporiadicky však uvádza vek, konfesionálnu príslušnosť i sociálne zaradenie interpreta. V Cambelových zápisoch z celkového počtu 122 textov nájdeme 20 presných údajov o vierovyznaní nositeľa folklórneho textu. Medzi nimi figurujú traja príslušníci židovskej viery, štyria rímskokatolíci, dvaja kalvíni, jeden luterán a desať príslušníkov byzantsko-slovanského obradu, pričom siedmich z nich uvádza ako gréckokatolíkov a troch ako ruskej viery.

V súvislosti so zaznamenávaním konfesionálnej príslušnosti si pozornosť zasluhuje text z Bežoviec zo zbierky Sama Cambela. 27. júla v roku 1898 v Bežovciach zaznamenal rozprávanie od gréckokatolíka Ďura Halajčika (Cambel 1906: 412). Keďže rozprávač bol vojakom, predpokladal, že jeho nárečový prejav sa výrazne obohacuje o nové, resp. cudzie vplyvy. 29. septembra 1904, teda o šesť rokov neskôr, sa do Bežoviec vrátil a porovnal reč Ďura Ha-

lajčika so starším zápisom. Ten istý text zapísaný pred šiestimi rokmi od gréckokatolíka si vypočul z úst dvoch kalvínov z Bežoviec, aby zistil vplyv konfesionálnej príslušnosti na jazyk v tomto regióne.

V pasportizačnej poznámke uvádza (Cambel 1906: 412): „Rozprával Ďuro Halajčík (Marvay), gréckokatolík. Zápis v Bežovciach v hostinci Ackermana 27. júla r. 1898. Rozprávač bol vojakom, predpokladal som, že sa na ňeho veľa rečových cudzotín naľepilo, čiastočne z tej príčiny a čiastočne z tej príčiny, aby reč gréko-katolíkov srovnal s rečou kalvínou, 29. sept. r. 1904 došiel som zas do Bežoviec a v hotinci Ackermannu v prítomnosti rozprávača a dvoch kalvínov Michala Gajdoša a Michala Železa prezrel som znova celú pripovedku. Zistil som, že v obci kalvini a gréko-katolíci rovnako rozprávajú, a že sú rečové nedôslednosti (na pr. voňi piju / voňi pijut, so a co) v celej oblasti bežné.“

V súčasnosti sa o bádateľských zámeroch Sama Cambela možno len domnievať. Opakovaným výskumom mal pravdepodobne v úmysle porovnať a overiť presnosť starších zápisov nárečového textu s rečou tamojšieho obyvateľstva počas jeho výskumu. Môžeme však predpokladať aj úsilie porovnať jazyk z hľadiska zmien v nárečovom prejave. S. Cambel mal v úmysle zistiť, čo sa po časovom odstupe v systéme nárečia zmenilo a čo sa zachovalo v pôvodnom stave. Osobitne sa sústredil aj na možnosti jazykových kontaktov a nárečových zmien, ktoré mohli spôsobiť také udalosti, akými boli napr. pohyb obyvateľstva spôsobený doosídľovaním územia, ale aj vplyvy spôsobené sociálnymi faktormi (vyst'ahovalectvo, služba v armáde, v štátnej správe a pod.), vplyvy náboženskej príslušnosti na používaný ľudový jazyk.

Keďže S. Cambel v prvom rade sledoval jazyk regiónu, v pasportizačnej poznámke nezaznamenával javy, súvisiace s ekológiou (biológiou), životom folklóru – napríklad pôvod rozprávania, od koho ho interpret pozná, či ho počul, alebo čítal, odkedy a pri akých príležitostiach ju rozpráva a pod. Výnimkou je iba jediný prípad, keď rozprávačka sama v úvode upozorňuje na knižné sprostredkovanie svojho prejavu: *Ja som čítala raz taku rozpovjestku: Bul'i dve sestri...* (Cambel 1906: 219).

Výber respondentov nebol pre Sama Cambela prioritou, bol viac-menej náhodný. Počas svojho výskumu po východnom Slovensku nehľadal a neuprednostňoval vynikajúcich, vychýrených rozprávačov. Nesústredil sa na to, aby zachytil celý rozprávačský diapazón informátora, od jedného rozprávača získal v zásade iba jeden text. Iba dvanásť Cambelových respondentov mu rozpovedalo po dve folklórne skladby. V mestečku Veľký Šariš však objavil Samo Cambel svojho najlepšieho rozprávkara Jána Kaščáka, od ktorého získal sedem prozaických textov (2 anekdoty, 5 rozsiahlych čarovných rozprávok) (Cambel 1906: 253–274); v Maloveske od Andreja Kvaka zapísal šesť textov, z toho všetky narácie sú rozsahovo kratšie anekdotického charakteru (Cambel 1906:

330–334). Medzi textami v nárečovej prílohe uverejnil aj šesť hádaniek (Cambel 1906: 236).

Okrem nedostatkov Cambelovho terénneho výskumu, ktoré súvisia s absenciou technického zabezpečenia (bádateľ nedokáže zachytiť niektoré fonetické odtienky, nestihne všetko presne zapísať, neúmyselne vypustí slovo alebo nejakú časť textu), je pri terénnom dialektologickom i folkloristickom výskume dôležité dodržať okolnosť prirodzenej rozprávačskej situácie. Najčastejšie prirodzené interpretačné prostredie pre prozaické žánre sa utváralo na dedinských posedeniach, na priadkach, pri páraní peria, pri zakáľáčkach, svadbách a pod. Prirodzené interpretačné prostredie umožňuje, aby rozprávanie sprevádzala spontánna atmosféra spojená s autentickými prvkami, ktoré by mal zberateľ pri svojom výskume tiež zachytiť. Dodržať toto kritérium je však veľmi náročné, v súčasnosti pre nedostatok spontánnych interpretačných situácií splniť toto kritérium je takmer nemožné. Vo folkloristike i v dialektológii sa preto často využíva zápis na požiadanie, ako to robil aj Samo Cambel.

Položme si teda otázku, čo vplývalo na voľbu a vývoj metodológie Cambelovej terénnej práce? Inšpiroval sa a rešpektoval aj návody, výzvy a inštrukcie slovenských národopiscov na zbieranie folklóru, alebo využil iba vtedy dostupné skúsenosti a poznatky vedcov z oblasti dialektológie?

Odpoveď na otázku vplyvu iných bádateľov na formovanie Cambelovej zberateľskej metódy možno nájsť napríklad v kapitole *Doterajšie žriedla východoslovenského nárečia* v citovanej monografii *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov* (Cambel 1906: 195–205). S. Cambel v nej podáva hodnotenie výsledkov terénneho výskumu zberateľov, ktorí realizovali dialektologické či národopisné výskumy zamerané na zber slovesného folklóru na území východného Slovenska. Medzi nimi nájdeme jazykovedcov aj národopiscov – A. V. Šemberu, A. Urbána, Š. Mišíka, J. Kovalčíka, Iremského (vlastným menom Ignac Kojda), F. Houdeka, L. Bazovského, J. Kollára, O. Brocha i V. Hnaťuka.

Na základe charakteristiky práce spomínaných vedcov možno usúdiť, čo bolo prioritou Cambelovho terénneho výskumu. V prvom rade Cambel zdôrazňuje podmienku ľudového pôvodu textu, ktorý sa traduje v ústnom podaní a je získaný priamym výskumom. Za nevhodný zdroj pre výskum nárečia pokladá tlačou publikovaný nárečový text, v ktorom možno pozorovať značný vplyv spisovného jazyka ako výsledok editorských úprav textu do tlačenej podoby. Čo sa týka žánrového výberu folklórneho textu, pridržiava sa názoru, že najvhodnejší je súvislý prozaický text. Nedostatky výskumných metód svojich súputníkov a predchodcov vidí S. Cambel hlavne v nepresných nárečových zápisoch a v snahe zapisovateľa upraviť text do spisovného jazyka. Pre dialektologické účely vysoko oceňuje terénne výskumy Štefana Mišíka, Fedora Houdeka, Olafa Brocha a Volodymyra Hnaťuka. Hoci skúsenosti dialektológov

a folkloristov v tomto období boli skromné, možno hovoriť o potencionálnych inšpiráciách a vplyvoch na rozvoj Cambelovej zberateľskej metódy.

Jednotlivé vedecké atribúty Cambelovej zberateľskej metódy pramenia v pozitivistickú názorovú orientáciu – zdôrazňuje presnosť a exaktnosť zaznamenaných textov pred kvantitou, snaží sa o vedeckosť materiálu, ktorú dosahuje dôslednou pasportizáciou, usiluje sa o prehĺbenie poznania o lokálnych a regionálnych špecifikách slovenského jazyka a kultúry, dôraz kladie na etnické špecifiká. Nová metodológia i prísne vedecký výskumný záujem S. Cambela prirodzene súvisel aj s nastupujúcou profesionalizáciou vedeckých disciplín na prelome storočí.

Aký je teda podiel Samuela Cambela na rozvoji odborného prístupu k práci s folkloristickým materiálom, ak predpokladáme, že všetky znaky exaktnosti Cambelovej zberateľskej metódy (najmä snaha o presnosť záznamu) vyplynuli predovšetkým z dialektologických zámerov zberateľa?

Dejiny folkloristiky konca 19. a 20. storočia prinášajú dostatok dôkazov o inšpiratívnom spôsobe zápisov folklórnych textov Sama Cambela a o uplatňovaní ním zavedených pracovných postupov vo folkloristickej praxi aj v neskoršom období. Skupina folkloristov pri Matici slovenskej v roku 1922 spracovala metodologické zásady zbierania ľudových rozprávání, ktoré vydali v Sborníku Matice slovenskej pod názvom *Vyzvanie sbierať ľudové rozprávky* (Sborník Matice slovenskej pre jazykozpyt, národopis, a literárnu históriu, roč. 1 (1922), č. 3–4, s. 64). Nadväzujú tak na metodológiu terénneho zberu J. E. Holubyho, Š. Mišíka a S. Cambela. Okrem podmienky verného fonetického záznamu v pôvodnom nárečí a pasportizácie materiálu, ktoré dodržiaval aj Samo Cambel, vyžadujú zaznamenať aj zdroj, odkiaľ rozprávač pozná rozprávanie (sám ho utvoril, z počutia, tlačený prameň). Zdôrazňujú zapísať celý diaľapozón rozprávačovho repertoára bez ohľadu na žáner ľudovej slovesnosti. Ak interpret rozpráva pre skupinu poslucháčov, žiadajú fixovať aj všetky prejavy a reakcie publika, tzv. informácie o živote – ekológii folklórnej skladby. Nasledovníci Sama Cambela, najmä niektorí vynikajúci jazykovedci v medzivojnovom období, ako Jozef Štolc, Eugen Paulíny, Š. Tóbbik, J. Šárga a iní sa pod vedením Franka Wollmana zúčastňovali terénnych výskumov po celom Slovensku a prísne dbali na presnosť folklórneho zápisu a dodržiavanie sprievodných informácií pri každom zázname v duchu Cambelovej zberateľskej praxe.

Skutočnosť, že Samo Cambel nepreferoval nijaký prozaický žáner, vyplývajúca takisto z jazykovedných zámerov zberateľa, výrazne prispieva k pozitívnemu hodnoteniu Cambelovho zberateľského fondu. Pre bádateľov prináša obraz ľudovej prozaickej tradície, na základe ktorého môžeme v súčasnosti rekonštruovať stav dobového rozprávačstva, repertoára, sujetového a motivického systému. Poznanie Cambelových zbierok ľudovej prózy je mimoriadne

dôležité vo vzťahu k starším Dobšinského edíciám. Práve Cambelov zber by mohol poslúžiť na sledovanie vplyvu Dobšinského knižných vydaní rozprávok na folklórnu ústnu rozprávačskú tradíciu. Vo vzťahu k mladšiemu tzv. wollmanovskému zberu by mohli Cambelove zbierky poslúžiť ako komparatívny materiál zo staršieho obdobia. Na základe naznačených súvislostí možno povedať, že S. Cambelovi sa vďaka dobre premyslenej a prepracovanej metodológii podarilo výrazne prekonať romantickú folkloristickú koncepciu a otvoriť brány pre vedecké bádanie, pre systematický terénny výskum a interpretáciu folkloristického materiálu.

Archívny materiál

Rukopisná pozostalosť Samuela Cambela. Archív literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice v Martine, sign. ALU – M 24.

Literatúra

- BROCH, Olaf 1897: *Studien von der slovakisch-kleinrussischen Sprachgrenze im östl. Ungarn.* Kristiania.
- BROCH, Olaf 1899: *Weitere Studien von der slovakisch-kleinrussischen Sprachgrenze im östl. Ungarn.* Kristiania.
- CZAMBEL, Samo 1887: *Príspevky k dejinám jazyka slovenského.* Budapešť : Nákladom vlastným. 130 s.
- CZAMBEL, Samo 1903: *Slováci a ich reč.* Budapešť : Nákladom vlastným 1903. 269 s.
- CZAMBEL, Samo 1906: *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov.* Turčiansky Svätý Martin: Nákladom vlastným. 624 s.
- CZAMBEL, Samo 1891: Zur Kritik der Editionen slowakischer Volksdichtungen. In: *Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn: Zeitschrift für die Volkskunde der Bewohner Ungarns und seiner Nebenländer*, II, 1891, s. 18–21.
- DORUĽA, Ján 1982: Význam slovenských povestí pre výskum slovenskej lexiky. In: *Slovenský národopis*, roč. 30, č. 1, s. 92–97;
- DORUĽA, Ján 1985: Naša kňahňá domov tiahne. In: *Kultúra slova*, roč. 19, č. 8, s. 264–267.
- DORUĽA, Ján 1987: Nad jazykom ľudových rozprávok. In: *Kultúra slova*, roč. 21, č. 7, s. 225–230.
- DORUĽA, Ján 1990: Ešte o jazyku z Dobšinského rozprávky Ženský vtíp. In: *Literárnomúzejný letopis*. 23. Zostavil Imrich Sedlák. Martin : Matica slovenská, s.120–129.
- DZUBÁKOVÁ, Mária 1976: Začiatky teoretického záujmu o ľudovú rozprávku. In: *Slovenský národopis*, roč. 24, č. 3, s. 437–441.
- Etnografický atlas Slovenska. Bratislava : Etnografický ústav SAV, Slovenská kartografia 1990. 124 s.

- GALLO, Ján 1969: Od rozprávok k národnej realite. (Reussovci). In: *Literárne postavy Gemera*. 1. Bratislava, s. 5–83.
- HLÓŠKOVÁ, H. 2005: Wollmanovská zberateľská akcia a jej význam pre folkloristiku na Slovensku. In: *Studia Academica Slovaca*. Ed. Jozef Mlacek, Miloslav Vojtech. Bratislava : Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK, Metodické centrum Studia Academica Slovaca, s. 357–366.
- ГНАТЮК, Володимир: *Етнографічні матеріали з Угорської Русі. Етнографічний збірник Наукового Товариства ім. Шевченка*. Львів, Том 3, 1897, 236 s.; Том 4, 1898, 254 s.; Том 9, 1900, 284 s.; Том 25, 1909, 248 s.; Том 29, 1910, 318 s.; Том 30, 1911, 355 s.
- HOLUBY, Jozef Ľudovít 1896: *Povesti a rozprávočky z Bošáckej doliny*. Z úst ľudu prepísal Jozef Ľudovít Holuby. Turčiansky Sv. Martin: Kníhtlač. úč. Spolok.
- HOUDEK, Fedor 1901: Nárečia slovenského Východu. In: *Slovenské pohľady*, roč. 21, zošit 10, s. 597–599.
- KILIÁNOVÁ, Gabriela 1996: František Šujanský a jeho folkloristická práca. In: *K dejinám slovenskej folkloristiky*. Ed. Milan Leščák. Bratislava : Prebudená pieseň-nadácia 1996, s. 37–55.
- KMEŤ, Andrej 1893: Veleba Sitna. Ružomberok.
- LEŠČÁK, Milan – SIROVÁTKA, Oldřich 1982: *Folklór a folkloristika (O ľudovej slovesnosti)*. Bratislava : Smena. 259 s.
- LIBA, Peter 1975: Zástoj Štefana Mišíka pri výskume folklóru východného Slovenska. In: *Nové obzory*. 17. Ed. Imrich Michnovič, Prešov : Múzeum Slovenskej republiky rád. s. 307–343.
- LIPTÁK, Štefan 1973: Poznámka o Czamblovi – dialektológovi. In: *Slovenčina na rozhraní 19. a 20. storočia*. Red. Laurent Horečný. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1973, s. 135–138.
- MICHÁLEK, Ján 1998: Jazykovedec Samo Cambel v dejinách slovenského národopisu. In: *Národopisný zborník*. 12. Martin: Národopisný odbor MS vo Vydavateľstve MS. s. 93–98.
- PALKOVIČ, Konštantín 1981: *Slovenské nárečia*. Banská Bystrica: Krajské osvetové stredisko, 141 s.
- POLÍVKA, J.: *Súpis slovenských rozprávok*. 1.-5. zväzok. Turčiansky Svätý Martin : Matica slovenská 1923, 1924, 1927, 1930, 1931. 335, 494, 467, 558, 525 s.
- Prostonárodné slovenské povesti*. Usporiadal a vydal Pavol Dobšínský. Zošit 1–8. Turčiansky Sv. Martin : 1880–1883.
- ŠTOLC, Jozef 1969 : Etnografia a dialektológia. In: *Slovenský národopis*, roč. 17, č. 4, s. 484–492.
- ŠUJANSKÝ, František: Bájky a poviedky. In: *Katolícke noviny*, roč. 19, č. 1, s. 6–7; č. 2, s. 15; č. 3, s. 23; č. 4, s. 30; č. 5, s. 39; č. 6, s. 47, č. 7, s. 55.
- ŠUJANSKÝ, František: Povesti. In: *Slovenské pohľady* 1892, s. 610–613; 641–648; 719–724; *Slovenské pohľady* 1893, s. 144–148.
- ВЕРХРАТСКИЙ, Иван 1901: *Знадоби до пізнання угро-руських говорів*. In: Записки Наукового тов. ім. Шевченка, том XLIV, Львів : 1901, книга VI.
- Vyzvanie sbierať ľudové rozprávky. In: *Sborník Matice slovenskej pre jazykozpyt, národopis, a literárnu históriu*, roč. 1 (1922), č. 3–4, s. 64.

- ŽEŇUCHOVÁ, Katarína 2003: Jazyková, kultúrna a historická hodnota ľudovej slovesnosti. In: *Život Slova v dejinách a jazykových vzťahoch. Na sedemdesiatiny profesora Jána Doruľu*. Ed. Peter Žeňuch. Bratislava : Slavistický kabinet SAV. s. 220–225.
- ŽEŇUCHOVÁ, Katarína 2003: Samuel Cambel v kontexte slovenskej folkloristiky. In: *Slavica Slovaca*, roč. 38, č. 2 (2003), s. 104–111.
- ŽEŇUCHOVÁ, Katarína 2004: Ľudová próza zo zbierok Sama Cambla a Volodymyra Hnaťuka – prameň etnickej, jazykovej a religióznej identifikácie Slovákov. In: *Slavica slovaca*, roč. 39, č. 2, s. 115–123.
- ŽEŇUCHOVÁ, Katarína 2007: *Folkloristické dielo Samuela Cambela v kontexte výskum ľudovej prózy na Slovensku*. Dizertačná práca obhájená v Slavistickom ústave Jána Stanislava 25. septembra 2007. 170 rkp. strán.